

Semavi Eyice Kitabı

İstanbul'un

Yaşayan Efsanesi

Söyleşi: Selim Efe Erdem

ÖNSÖZ	9
Birinci Bölüm	
Eyiceler: Doğum ve Aile	13
İkinci Bölüm	
Papaz Okulu Yılları	37
Üçüncü Bölüm	
Galatasaray Lisesi Yılları	51
Dördüncü Bölüm	
İstanbul ve Bizans'la Tanışma	81
Beşinci Bölüm	
Almanya Treninin Tek Yolcusu	99
Altıncı Bölüm	
Berlin ve Viyana Günleri	117
Yedinci Bölüm	
Türkiye'nin Savaş İlan Ettiği Bir Ülkeden Kaçış	157
Sekizinci Bölüm	
İstanbul Üniversitesi Yılları	185

Dokuzuncu Bölüm	
İstanbul Üniversitesi'nde Darbe Yılları.....	231
Onuncu Bölüm	
Üniversiteden Emeklilik ve Vasiyet	251
Onbirinci Bölüm	
Türk Tarih Kurumu Yılları.....	275
Onikinci Bölüm	
Koruma Kurulu Yılları	287
Onüçüncü Bölüm	
Ailesi, Eşi ve Çocukları.....	307
Ondördüncü Bölüm	
Askerlik	319
Onbeşinci Bölüm	
Aldığı Ödüller	331
Onaltıncı Bölüm	
Eyice Kitaplığı.....	341
Onyedinci Bölüm	
Anadolu ve Trakya Günleri	379
Onsekizinci Bölüm	
Balkanlar, İran, Pakistan	399
Ondokuzuncu Bölüm	
Sağlık, Yaş 90+	413
DOSTLARININ GÖZÜYLE SEMAVİ EYİCE.....	437
KRONOLOJİK YAŞAM ÖYKÜSÜ.....	457
DİZİN.....	471

Birinci Bölüm

Eyiceler: Doğum ve Aile

LOTUS İLE BOZKURT ÇARPIŞTI!

İsterseniz, önce “Semavi Eyice nasıl Semavi Eyice oldu?” sorusuna, onu bugüne getiren çocukluktan, aileden konuşmaya başlayarak yanıt arayalım... Kadıköy’de bir papaz mektebinde okula başlayan bir çocuğun dünya çapındaki Bizans ve İstanbul uzmanına dönüşmesine uzanan yolculuğunun kökleri, Romalı şairlerin şiirlerine konu olan bir Türk köyünde mi başlıyor?

Efendim benim gerek anne, gerek baba tarafı sülalem Karadeniz kıyısındaki Amasra’dan. Burası herkesin denizci olarak yetiştiği bir yer. Hatta annemin babasının soyadı da Denizci’dir. Hacı İbrahim Kaptan derler, harika ahşap gemilere sahiplermiş ve aynı zamanda tüccarlıkları da varmış. Hacı denmesinin nedeni Yemen’e sefer yaparken hacca da gitmesidir. I. Dünya Harbi’nde gemilerine el konulmuş. Hatta Hacı Nuri Mescidi vardı, kuyusu lahittendi ama yıkıldı. O bölge, ağacı çok bol olduğu için eski zamanlardan beri bir tekne yapım merkezi olmuş. Eski yelkenli takalar vardır ya, onları yapıyorlar. Hatta meşhur Romalı şair Catillus,¹ şiirlerinden birinde ismini vererek bu bölgedeki teknelerden bahsediyor. Bu bölgenin ağacıyla yapılarak denize indirilmiş bir tekneyi övüyor şiirinde. Birkaç sene öncesine kadar hâlâ Çapraz Köyü’nde

1 Gaius Valerius Catullus (MÖ 84-MÖ 54): Romalı şair. Şiirlerinde Gideros-Amastris kıyı dağlarındaki şimşir, porsuk, ihlamur, kestane ağaçlardan ve bu ağaçlardan yapılan yelkenli gemilerin güzelliğinden bahseder.

atölyeler vardı. Benim baba tarafından dedem Mustafa da tekne yapımcısı. Eyiceler ailesinin Amasra'da ahşap bir camisi varmış. I. Dünya Savaşı'nda içine asker yerleştirilmiş. Mescidin eşyası, halıları, duvar yazıları dedemlerin evinde bir odada toplanmış. Çocukken bu mescidi ben de kapalı halde gördüm, hatta altında bir kayıkhanesi de vardı limanda. Sonra bu "Eyiceler Mescidi" yıkıldı ve özel mülkiyete satıldı. Bugün onun yerine Amasra'nın ünlü lokantası Canlı Balık inşa edildi. Rahmetli dedem Mustafa Efendi, Amasralı ve Çapraz Köyü'nden bir hanım olan babaannem Hatice ile evleniyor. Orada üst üste üç tane çocukları oluyor: Babam Kamil Eyice,² büyük amcam İzzet Şükrü ve Halit. Mustafa dedem akıllıca bir adammış. Şehre bakmış ve "Hanım, bu oğlanlar burada büyürse ya balıkçı olur ya kayıkçı. Giy çarşafımı, oğlanları da al, İstanbul'a gidiyoruz" demiş.

Hangi yıllarda İstanbul'a göç ediyorlar?

Babamın ve dedemin yaşından göz kararı hesaplıyorum: 1880-90 yılları arasında İstanbul'a geliyorlar. O zamanlar İstanbul'a göç edenler öyle gelişigüzel, şehrin istediği ilçesine yerleşmiyor. Amasra bölgesinden gelenlerin oturduğu Cibali tarafında ev tutuyorlar. Dedem Mustafa Efendi, ahşap gemi yapımcısı olduğu ve her tarafta da ahşap inşaat yapıldığı için marangoz olarak kolayca iş buluyor ve para kazanıyor.

Üç oğlandan hangisi babanız, nasıl bir eğitim alıyor?

Babamı Deniz Harp Okulu'na veriyorlar. Sınıf üçüncülükle bitiriyor. Zaten âdettendir, sınıf birincisi doğrudan Deniz Kuvvetleri Komutanı'nın oğlu yapılır. Yıllar sonra tesadüfen Deniz Harp Okulu mezunları kitabını buldum. "Amasra'dan Mehmet Kamil, sınıf 3'üncüsü" yazıyordu. Kamil, asıl adı değildir. Aynı isimde öğrenciler olunca ayırt edilmesi için belirgin özelliklerine bakıla-

2 Mehmet Kamil Eyice (1873-1955): İstiklâl Savaşı gazisi emekli Binbaşı, Deniz Lisesi ve Yüksek Denizcilik Okulu öğretim üyesi. *Düzlem ve Küresel Trigonometri* (1944), *Navigasyon* (1947) ve *Nautical Astronomy* (1950) kitaplarının yazarı.

Semavi Eyice'nin dedesi Mustafa Bey ve babaannesi Hatice Hanım

rak ikinci bir isim verilmiş, Mehmet Kamil olmuş. Babam oradan deniz subayı olarak mezun oluyor.

Mustafa dedem, ikinci oğlu, yani İzzet Şükrü amcamı, tıp fakültesine; üçüncü oğlunu da yine Deniz Kuvvetleri'ne gönderiyor.

Küçük amcam Halit Eyiceoğlu, Marmaris Üs Komutanı bir albay olarak emekli oldu fakat onun oğlu, kuzenim Celal Eyiceoğlu³ oramiralliğe kadar yükseldi. Sonra Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve büyükelçilik de yaptı. Eve dönünce teklifler gelmesine rağmen politikaya girmedi. Deniz yarışlarında jüri üyeliği dışında hiç görev almamaya dikkat etti. Kuzenim kuvvet komutanı olduğu dönemde, bilhassa Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un⁴ baskısına maruz kaldı ama yine de siyasete girmedi. Hatta o yüzden Muhsin Batur ona çık kızmış ve kuzenimi kastederek "O herifle beni görüştürmeyin" beyanatı vermiş. Hatırlatmak gerekirse, o zaman cumhurbaşkanı seçilemiyordu ve askerlerin karıştığı uzun mücadeleler oldu ama amcamın oğlu girmedi siyasete. Hatta bu üniversite reformunu yapan İhsan Doğramacı⁵ bile gelip gitti eve. Siyasete sokmak istiyordu ama o "Girmem" dedi. Yalnız deniz yarışlarında jüriye giriyordu. Sabahları yürüyüşe çıkardı, en son Şubat günüydü. Çarşıya gidiyordum, ağaçlı bir yolda karşı karşıya geldik. Sırtında bir montla yürüyüş yapıyordu. "Naber?" dedi, selamlaştık. 10 gün sonra dediler ki "Londra'ya gitti." "Ne oldu?" diye sorduğumda kanser olduğunu öğrendim. İki ay orada kaldı, gelince doğru deniz hastanesine. Orada ziyaretine gittim. Baktım ki yorgan döşek yatıyor. O haliyle bile bana "Semavi, şu üniversitelilerin hali nedir?" diyordu. O sıralar kargaşa dönemiydi ya... "Ya ağabey, sen iyi ol da konuşuruz" diyordum ama ömrü vefa etmedi. Hastaneden çıkıp, evinde bir hafta yaşadı.

Doktor olan İzzet amcamın iki çocuğu oldu: İffet ve Melahat. İffet, Dinar Kaymakamı ile evlendi. Onun üç çocuğu oldu. En büyüğü

3 Celal Eyiceoğlu (1914-1983): Türk Deniz Kuvvetleri Komutanı (1968-72) ve Tokyo Büyükelçisi. Milli Güvenlik Kurulu adına dönemin Cumhurbaşkanı ve Millet Meclisi'ne 12 Mart muhtırasını veren dört komutandan biri.

4 Muhsin Batur (1920-1999): Türk Hava Kuvvetleri Komutanı (1969-1973) ve senatör. 12 Mart muhtırasını veren dört komutandan biri. CHP adayı olarak 1980 yılında cumhurbaşkanı adayı olarak en yüksek oyu alsa da gerekli oyu alamadı ve 12 Eylül öncesi siyaseti bıraktı. Şair Enis Batur'un babası.

5 İhsan Doğramacı (1915-2010): Prof. Dr., YÖK kurucu başkanı (1981-1992) ve Bilkent Üniversitesi Müttevelli Heyeti Başkanı.

Albay Vasıf, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alay Komutanlığı'ndan emekli oldu. Boylu poslu, yakışıklı bir subaydı. Ortanca kızdı Nermin, talihsiz bir evlilik yaptı. Sanırım intihar ederek öldü o kızcağız ama intihar mı normal ölüm mü belli değil. En küçükleri Bülent, buradaki bir İş Bankası şube müdürlüğünden emekli oldu. Hâlâ sağdır o. İzzet amcamın ikinci çocuğu Melahat, babasına kızdı ve Atatürk'ün açtığı Ziraat Fakültesi'nin ilk öğrencilerinden biri oldu. Ölene kadar da ziraatçılık yaptı.

Ağabeyim Suavi Eyice⁶, Almanya'da makine mühendisliği eğitimi almış, bilhassa buhar tribünleri konusunda dünyada en başta gelen uzmanlardan biriydi. Uzun süre İstinye Tersanesi Müdürlüğü ve teknik üniversitede öğretmenlik yaptı. Zonguldak Mühendislik Yüksekokulu'nun kurucusu oldu. Ailede herkes denizciydi. Ağabeyimle benim de denizle endirekt ilişkimiz vardı. Birkaç yıl öncesine kadar hep tekneyle denize açılırdım. Ben de denizci olmak istedim ama babam “Ben ne hayrını gördüm ki sen de denizci olacaksın” diyerek izin vermedi.

Ağabeyiniz de akademisyenmiş...

Teknik Üniversite'de hocaydı ama akademik unvanı var mıydı bilemiyorum.

Yıldız Teknik Üniversitesi web sitesi “Emekli Akademik Personel Bilgi Sistemi”nde 1971 yılında kendisine profesör unvanı verildiğini yazıyor...

Önemsemez, anlatmazdı.

Ailenizi nasıl tanımlarsınız? Muhafazakâr, liberal, cumhuriyetçi, laik...

Ailem liberaldi ama dinine bağlıydı. Anne tarafından dedemin de sarığı vardı şapka inkılabına kadar, Hacı İbrahim Kaptan'ın.

⁶ Suavi Eyice (1917- 1999): Mühendis, Yıldız Teknik Üniversitesi öğretim üyesi, Prof. Dr. İsa Ekonomisi, *Buhar Turbinleri ve Çarpılan Dünyalar* kitabının yazarı.

Semavi Eyice'nin Amasra'daki çocukluğu (Semavi Eyice üst heykelin solunda)

Semavi isminin bir öyküsü var mı? Eyice soyadı nereden geliyor? İsminizi kim koymuş, özel bir anlamı var mı?

Adımı Selimiye'den komşumuzun kızı Vahdet koymuş. Vallahi Alman kültürüyle büyümüş olan Vahdet neden bana Semavi ismini

koymuş, onu bilmiyorum. Bizim binanın bitişiğinde oturuyorlardı. Biz 25 numarada, onlar 23 numaralı binanın birinci katında oturuyordu. Babaları da TCDD'de önemli bir görevdeydi. Şimdi ismini hatırlayamıyorum. Bizim Amasra'da soyadlarında "oğlu" uzantısı yoktur. Soyadları, aile isimlerinin çoğul haliyle biter. Bizimki Eyice olduğu için "Eyiceler" denir. Benim babam Kamil Eyice, dedemin ismi Mustafa, onun babasının ismiyse Eyice. Bizimkiler köy ağası ve köy ağalarının içinde en uysalı bizim dedelerden Eyice imiş. Onun isminden dolayı bize Eyiceler denmiş. Eyice dede, Mustafa dedem, babam Kamil ve ben Semavi Eyice şeklinde. 1940 yılında köyün yaşlılarından olan ve aynı zamanda Esmâ teyzemin evlatlığı olan Ayşe Hanım ile birlikte sülaleyi böyle belirledi Amasra'da.

Rivayet ki dedemin babası Eyice, Sultan II. Mahmud'un reformlarına karşı çıktığı için Bolu zindanlarına atılmış ve orada ölmüş. Ailenin bir kolunun Bartın'da Çakır Beyler Sülalesi olduğu söylenir. Sülaleden de pek kimse kalmadı benden başka. Ha bir de kısa süre önce *Amasra* diye bir dergi gönderildi bana. Açtım baktım dergiye, "Amasra'nın yakın tarihine ışık tutuyor" başlıklı bir makaleyle Ahmet diye bir adam! "Eyice soyundanım" diyerek kendini takdim ediyor: Amiral Celal Eyiceoğlu, babamın kardeşinin oğlu...

Yani sizin yerinize geçmiş...

Öyle olmuş vallahi! Ama bunun olmasına imkân yok: Bu hesaba göre, bu adam benim babamın çocuklarından biri oluyor! Biz iki kardeşтик, biri vefat etti, diğeri de benim. Ya bu adamla benim aynı adam olmam ya da bilmediğim bir kardeşimin olması lazım. Tuhaf bir isim, bir lakabı da var. Ahmet bilmem ne! Dergiye çıkarılan Amasra Belediyesi'ne mektup yazdım, durumu anlatan ama geri dönen olmadı.

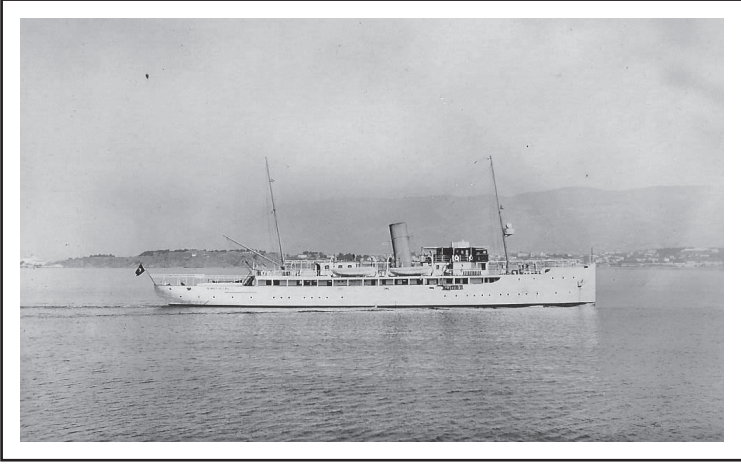
Afyonkarahisar'da Eyice adında bir Türkmen köyü var, sizinle bir bağlantısı var mı?

Evet, böyle bir köy var. Ben de farkındayım. Bir ara İzmir'den bir zat bana telefon etti. "Ben Milli Eğitim Bakanlığı müfettişiyim,

Semavi Eyice'nin babası Binbaşı Kazım Eyice, Van Gölü'nde (Ortada)

dolaşırken bir köyde “Eyice Baba” diye bir yatırı gördüm. İnternete baktım, Eyice olarak bir siz çıkıyorsunuz. Bir ilginiz var mı?” diye sordu. “Ben böyle bir şey bilmiyorum, bizim ailemiz Amasralıdır” dedim. Biz, soy ağacımızı Sultan Mahmut döneminde yaşamış olan Eyice Dede'ye kadar biliyoruz. Ondan önceki dedelerimizi bilmiyoruz. Belki olabilir, Afyon'dan Amasra'ya mı göç etmişler, bilemiyorum.

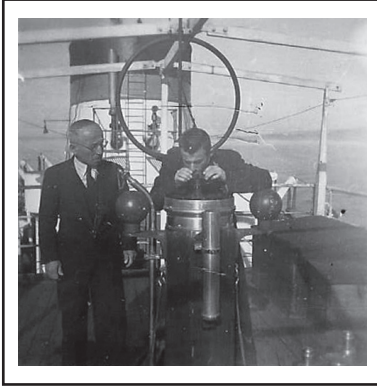

Mısır Hıdivi'nin Nimetullah adlı yata

Babanız deniz subayı olarak mezun olduktan sonra, hangi görevlerde bulundu? Hangi rütbeden emekli oldu?

Babam, bugün Libya olarak adlandırdığımız ve o dönemde Osmanlı toprağı olan Trablusgarp Harbi, I. Dünya Harbi ve Çanakkale Savaşı'nda deniz subayı olarak görev almış. "İstanbul'dan gemiyle Çanakkale'ye taşıdığımız askerleri iki gün sonra aynı gemiyle bacağı, ayağı kopmuş şekilde geri getiriyorduk. Bir pansuman bile yok yaralarında" diye anlatırdı. Asker taşıdıkları gemi Erdek'te iskeleye bağlıyken bir İngiliz denizaltısı tarafından torpillenerek batırılmış. Babam, o dönem kolağası denilen, bugün binbaşı ve yüzbaşı rütbesi arasında bir mevkiden emekli oldu. Eskiden yüzbaşılık çok uzun sürerdi, 10 yıl kadar. Bu yüzden kıdemli yüzbaşıya "kolağası" rütbesi verilirdi. Emekli olduktan sonra hiç akla bile gelmeyen bir yerde görev aldı. Van Gölü Tersane Müdürlüğü'nde 1925-26 yılları arasında iki sene görev yaptı. 1928-30 yılları arasındaysa Mısır Hıdivi Hıdiv Abbas Hilmi Paşa'nın⁷ gemisi olan

7 II. Abbas Hilmi Paşa (1874-1944): Son Osmanlı Mısır Hıdivi. Osmanlı yanlısı tutumu nedeniyle İngilizler onun yerine 1914 yılında amcası Hüseyin Kamil'i "Sultan" olarak atadığını açıklasa da Osmanlı onu Sevri'nin imzalandığı 1920'ye kadar "Mısır Hıdivi" olarak tanıdı.

Kamil Eyice Hoca, öğrencisiyle sınavda

Nimettullah'ın süvariliğini yaptı. O yıllarda, Mısır Hıdivi, İngiliz'in boyunduruğu altına girmeyi kabul etmemiş, Türk tebaası, Osmanlı olarak kalmayı tercih etmişti. Nimettullah'a Türk bayrağı çekmiş, yatla Akdeniz'i, Cezayir, Libya, İtalya, Fransa kıyılarını dolaşılıyor. Babam, denizin ortasında yön tayini konusunda çok başarılı olduğu için ona "Kamil Hoca"

derlerdi. O döneme kadar kaptanlık, usta çırak ilişkisiyle olurdu. Ulaştırma Bakanlığı, 30'lu yıllarda kaptan olmak için okumayı zorunlu tutup Kabataş'ta lise ve yüksekokulunu açınca babam da orada öğretim üyesi olarak göreve başladı. Orada 19 sene çalışarak ikinci kez emekli oldu. Babam kariyerine böyle devam etti. Üç kitap yazdı lise için.

Anne tarafınız kimlerden? Babanız Kamil Bey ve anneniz Hatice Hanım nasıl tanışmış, evlenmişler?

Annemin adı Hatice ama Sabiha diye bir ismi de varmış. Çok zayıf ve naif bir kızmış. Kendisinden büyük bir ablası ile bir erkek kardeşi varmış. Ablasına "Cici Anne" derdik, onun kocası Hasan Kaptan enişteydi, bir de Rıfat dayı. Babam subay çıktıktan sonra "Memleketten evleneceğim" diyerek I. Dünya Harbi yıllarında Amasra'da dedem Hacı İbrahim Kaptan'ın küçük çocuğu Hatice Hanım'la evleniyor. Babaannem ve anneannem ile annemin adı da Hatice. İbrahim dedemler o zamanlar Unkapanı civarında yaşıyor. Babam subay çıktıktan sonra çevrede geziniyor, uygun bir ev arıyor. Kadıköy Haydarpaşa'da bir ev alıyor, Çınar Sokak'taki o ev hâlâ durur. Evin eski sahipleri sanırım Ermeni veya Rum'muş. Aslında mahallenin ismi Rasim Paşa, sokağın ismi de Rasim Paşa

İskele Sokak'tı ama girişindeki çınardan dolayı Çınar Sokak olarak anılır. Hatta mektupların üzerine de böyle yazılırdı. Babam, evini ve kitaplarını çok severmiş. Çok güzel bir kitaplık oluşturmuş. Önce ikiz çocukları oluyor ama bir hafta sonra ikisini de kaybediyorlar. I. Dünya Harbi döneminde önce ağabeyim Suavi Eyice bu evde dünyaya geliyor, sonra Selimiye'deki evde ben dünyaya geliyorum. Çünkü 28 Temmuz 1922'de Hay-

Eyice ailesi

darpaşa ve çevresi çayır çayır yanıyor. Yangın çayırdan çıkıyor ve bizim evi de içine alıyor. Annem o sırada bana beş aylık hamileymiş, karnına vura vura ağlamış.

Babam Kasımpaşa'dan bir bahriyeli asker getiriyor, doktor amcam da tıbbiyeden stajyer doktorlarla geliyor, acele hastaneye götürüyorlar. Yangında bizim evden dört duvar kalıyor geriye. Bizimkiler bir iki gece öyle sokakta kalınca Selimiye'deki bir veteriner akrabanın evine sığınıyorlar. Babam evin tekrar yapılması için uğraşırken İstiklâl Savaşı başlıyor.

İstiklâl Savaşı yıllarında, evini yangında kaybetmiş bir subayın çocuğu olarak dünyaya geliyorsunuz...

Efendim, ben o yangından dört ay sonra İstanbul'da doğdum. O karışıklıkta nüfus kâğıdım ancak 9 Aralık 1923'te çıkarılıyor. Ama gerçekte 9 Aralık 1922'dir. Tabii eski takvimle 1339 diye yazılmış. Nereden bulmuşlarsa, Saatli Maarif Takvimi'ne garip bir doğum tarihi koymuşlar. Orada 21 Kanunievvel, 1339 yazılı.

Miladi Takvim'e çevrildiğinde 9 Aralık 1923 yapıyor. Ondan sonra bunları anlattım. "Şunu lütfen doğru yazın" dedim, sonraki yılın takviminde gene yanlış yazıyorlar... Tabii yangında evdeki her şey gitmiş. Hayal meyal hatırlarım Selimiye'deki o evi. Tamtakır, odalarda sadece bir karyola ve kanepeler var, bomboştu. Ağabeyim "Selimiye" diye benimle dalga geçer, ben de kızardım. Çünkü o daha sosyetik olan Kadıköy'de doğmuş, benim kafa kâğıdım da o zaman için daha varoş olan Selimiye yazıyor. O zamanlar nüfus kâğıtlarına "kafa kâğıdı" denirdi. Kocaman kâğıtları 1933'e kadar kullandık.

Babanızla ilişkileriniz nasıldı, size karşı tavrı nasıldı?

Benim babam ters bir adamdı. Ooo, çok sertti. Ama babaannemin söylediğine göre ben dedeme benzermişim. Zaten beni severken "Ah, kocama benzeyen torunum" diye severdi. Tabiatım, sertliğim, tersliğim dedeme çok benzermiş. Annemden korkmazdım ama babamdan çok çekinirdi. Zaten babamdan beş kuruş para istemiş değilim. Paraya ihtiyacım olduğu zaman annemize söyledik, o kanaldan gelirdi. Gayet büyük bir resmiyet hâkimdi eski Türk ailelerinden öyle babayla yüz göz olunmazdı. Bir düğünde yemek yeniyor, babama içki ikram ettiler. Babam içmezdi pek. Sonra şişeyi bana da uzattılar. "İçebilirsin" dedi ama "Yok baba içmem" dedim, rakıyı almadım. Babamın önünde, saygısızlık olur! Rahmetli doktor amcam "Bu çocuklar zayıf, biraz şarap içsinler" dediği için evde şaraba izni vardı ama lıkır lıkır içilmezdi. Eski devrin terbiyesi başkaydı. O bitti ve bir daha gelmez.

Siz çocukken babanız İstiklâl Savaşı'nda, sonra Mısır Hıdivi'nin yanında ve arkasından Van'da. Nasıl görüşüyordunuz, iletişim kuruyordunuz? Çocukluğunuza, evinize dair neler hatırlıyorsunuz?

Benim bebegliğim ve çocukluğumda babam hep denizdeydi. İki yılı aşkın süre hiç görmediğimiz oluyordu. Genelde mektuplaşıyorduk. Çocukluğumda Kadıköy modern, kozmopolit bir yerdi. Bizim sokakta hem biz hem gayrimüslim, levanten, Rum ve Ermeniler

otururdu. Örneğin bizim evin karşısındaki binanın sahibi bir Rum olan Lefter, Apartman kapıcısı bir Kürt, oturanlarıysa Anna isimli güzel bir kız da olan Yahudi bir aile ile vagon şirketi müdürü Hasan Bey'di. Hemen yanındaki binanın kapıcısıysa kızı bir Türk ile evli olan bir Ermeni'ydi, bina sakinleriyse Azerbaycan'dan gelmişti. Sokakta, büyük yangından kurtulmuş tarihî ahşap evler vardı. O dönem iki asırlık bir evde, yaşlı bir Rum kadın ve sakat çocuğu otururdu. Ayrıca Almanlar da oturmuş. Haydarpaşa Garı'nın inşaatı için gelen Almanların çocuklarının okuması için yapılmış güzel bir bina vardı. Harp sonrası Almanlar çekilince, orası Türk okuluna dönüştürüldü. Adı da Osmangazi İlköğretim Okulu oldu. "Gazi", "Paşa" gibi adların kullanımı 1939'dan sonra kaldırılınca Kadıköy 11. Okulu olarak adlandırıldıysa da şimdi tekrar eski adını aldı. Üst sokaktaysa 1933'e kadar açık olan Fransız Rahibeler Mektebi vardı. Öğrenci kızlar bizim evin önünden geçerdi, bellerine farklı renklerde kuşaklar bağlarlar ve her renk bir sınıflı temsil ederdi. Sokağın bakkalı Rum, kırtasiyesi Yahudi, kunduracımızsa Ermeni idi. David isimli Yahudi kırtasiyeciden alıp yaptığımız uçurtmalarla Haydarpaşa Çayırı'na giderdik.

O dönemde çocuklar nasıl oyunlar oynardı? En çok sevdiğiniz oyun, oyuncaklarınız nelerdi?

Üç-dört yaşındayken en çok sevdiğim oyuncaklardan biri babamın denizcilik flaması kitabıydı. Üzerinde Türk bayrağı olan kırmızı kaplı bir kitaptı. İçinde, tüm dünya ülkelerinin bayrak ve flamaları vardı. Denizcilikte birtakım harfleri ifade eden flamalar birleştğinde iletişim sağlanabiliyor. Babamın bu kitabına el koymuşum. "Neyede benim bayyıklı kitabım" diye evi haraca kesermişim. Tabii, bir çocuğun elindeki kitap ne olur, paramparça... Oysa babamın yangından kurtarabildiği beş on değerli eserden biriymiş o kitap ama baş oyuncuğım olmuştu. Zaten, çocukken pek oyuncak görmedim. Ağlayarak sızlayarak anneme Kadıköy'de bir mağazada gördüğüm otomobili iki liraya aldırardım. Ama babamın maaşı da o sırada 20 bin lira. Kapıları açılabilen bir arabaydı, keşke

Yumurcak modası yılları

saklasaydım, şimdi antika olurdu. Saçlarım önden kısa, yanlardan uzun. O sırada Charlie Chaplin'in *Yumurcak* filmi vardı.

O filmdeki saç biçimi erkek çocuklarda çok moda olmuştu.⁸ Çocukken en büyük eğlencelerimden biri uçurtmaydı. 1933 yılında bizim yokuşun adı Düz Sokak yapıldı. Neresi düz hâlâ anlayamamışım! Bu sokağın bir ucunda Haydarpaşa Bahçesi, diğer ucunda tarihî Ladikli Ahmet Ağa Çeşmesi,

namazgâhı ve çınarı vardı. İngilizler İstanbul'u işgal ettikleri yıllarda beton döktükleri bu namazgâhta paten kaymaya başlamıştı. Çocukken bu betonun üzerinde oynardık. Haydarpaşa Bahçesi,⁹ 16'ncı yüzyıldan itibaren İstanbul'un en önemli bahçelerinden biri olmuş. Hatta II. Mahmud'un kızı Adile Sultan'ın¹⁰ düğünü burada yapılmış ama sonra evlerle dolmuş. Çocukken bu çayırığa çıkar uçurtma uçururduk. Eskiyen papuçlarımızı götürdüğümüz kunduracı Artin'in dükkânı bir örtüyle ikiye ayrılmıştı. Örtünün arka tarafında karyolası, her daim rakısı ve iki madalyası vardı. Bazen onu sinirlendirince bize "Kızdırmayın beni oruçlu ağzımla" derdi.

8 Jackie Coogan (1914-1984): Sessiz sinema döneminin ilk çocuk yıldızı. Charlie Chaplin'in Türkçeye *Yumurcak* olarak çevrilen *Kü* adlı filmindeki mahsun bakışı ve saç kesimiyle ünlendi.

9 Haydarpaşa Bahçesi ve Kasrı: Bahçe Selimiye Kışlası'ndan Haydarpaşa Garı'na kadar uzanırken, "Şehzade Köşkü" olarak adlandırılan kasır günümüzdeki askerî hastane bölgesinde yer alıyordu.

10 Adile Sultan (1826-99): Sultan II. Mahmud'un kızı, Sultan Abdülmecid'in kız kardeşi, divan şairi.

Örneğin biz Cumhuriyet çocukları olarak Abdülhamid aleyhine konuştuğumuzda bizi sustururdu. “O çok büyük adamdır, ileride anlarsınız” derdi. Çok sonra anlayabildim, Ermeni Artin’in bu madalyaları 1897 Osmanlı-Yunan Harbi’ndeki kahramanlığından dolayı aldığı...

Eski dönemde erkek çocuklarının günümüzde sıra dışı algılanan fotoğraflarının çekildiğini görüyoruz. Sizin de var mıydı böyle fotoğraflarınız?

Yeni doğduktan sonra çıplak fotoğraflarım çekilmiş. O dönemde kız-erkek ayrımı olmaksızın muhakkak bebeklerin anadan üryan fotoğrafları çekilirdi. Ağabeyimin vardır böyle bir fotoğrafı ama benim yok. O yangın ortamında kimin aklına gelecek, evde sığıntı durumdayız zaten. Mesela bizim bir akrabamızın, Taylan’ın vardır. Akrabamız Nil’in vardır bir tane, kızlarda pek olmaz biliyorsun fakat onun bir tane çekmiş. Bu fotoğraflar nasıl kurtulmuş bilmiyorum çünkü babamın fotoğrafını da ben Amasra’dan bulup getirdimdi. Yani yok, bizim bütün fotoğraflar yanmış Haydarpaşa Yangını’nda.¹¹ Sevimli bir çocukmuşum ve beni çok seven bir akrabamız vardı. Beyoğlu Ağa Camii yanındaki Sakız Ağacı Caddesi vardır ya, orada otururdu. Pembe teyze derdik ona, anemin halasının kızıydı. İki oğlu vardı: Cemil ve İhsan ağabeyler. İhsan ağabey Deniz Yolları’nda kapandı. Cemil Besen ağabey, Beyoğlu’nun taçsız kralı gibiydi. Sanırım babasının bölge başkomiseri olmasından kaynaklanıyor. Beyoğlu’nda yetişmiş olan Cemil ağabey, sinemalara müdür oluyordu. Eski adı Opera olan İpek Sineması’nın, sonra Artistik’in yanında yapılan yeni bir sinemanın müdürü oldu. Cemil ağabey beni çok severdi, onların elinde maceralarım var. Mesela eskiden iki aracın yan yana geçtiği Tünel’e inerdik. İlk binişimde Tünel’i o kadar sevdim ki yukarıdan aşağıya tekrar inmek istedim. Sonra aşağıdan yukarı tekrar çıktım.

11 Haydarpaşa Yangını (27 Temmuz 1922): Büyük İstanbul yangınlarından biri. Kadıköy’den Fenerbahçe’ye kadar olan bölümde, çayırılık alanda başlayan yangında çok sayıda ev ve ibadethane harabeye döndü.

Semavi Eyice bayramlık kıyafetleriyle birlikte ağabeyi Suavi Eyice'yle

Öyle defalarca Tünel'de bir aşağı bir yukarı inip çıkmak istedim ama her seferinde “Tamam” diyerek kırmadı beni. Cemil ağabey, sinema kültürünü geliştirmek için Rusya'ya gidip gelirdi. Rusya'da kaldığı evin kızı olan Nadya adında bir Rus kızına âşık olmuştu. “Ben bu kızı Türkiye'ye getirip evleneceğim” dedi ama o zaman Sovyetler Birliği'nden de kimseyi kolay kolay dışarı çıkarmıyorlar. Ankara'ya gitti geldi, uğraştı didindi, yalvardı yakardı sonunda 1928'de Nadya yenge Türkiye'ye geldi de evlendiler. Bizim eve gelirdi, tek kelime Türkçe bilmiyor. Herkes bir şey soruyor, kız kıkır kıkır gülüyor ama cevap vereceği yok. Bu Nadya yenge, bir süre sonra, Türkiye'de yaşayan Rusların fahri konsolosu olmuştu âdeta. Hepsine yardıma koşuyordu. Meğer Müslüman olmuş ama hiçbirimize söylememiş. Cenaze töreninde öğrenebildik ancak. İki kızı oldu. Küçük kızı çok güzeldi, sonraki yıllarda aramızı yapmaya da çalıştı ama olmadı.

Yeni kuşaklar hep “Nerede o eski bayramlar” sözüyle büyüyor. Çocukluğunuzda sizin evde, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bayramlar nasıl geçirdi?

Eskiden bayramlarda muazzam şenlik olurdu. Babam büyük kardeş olduğu için diğer kardeşleri ve çocukları bizim Haydarpaşa'daki eve gelirdi. Selimiye Kışlası'ndan atılan top atışlarıyla heyecanlanırdık. El öperdik sırayla, bahşişleri alırdık. En büyük bahşişi de hep teyzemin oğlu Âsaf ağabey verirdi. Sonra bu bayram harçlıklarıyla, bize ağabeylik eden bir akrabayla birlikte sinemaya giderdik.

Çocukken hiç yaramazlıklarınız olmadı mı?

Muazzam bir yaramazlığım vardı. Bir tanesini anlatayım. Biz Kadıköy'de suyumuzu, Kayışdağı sularından alırdık. Kayışdağı'nda doldurulan damacaneler kurşunla mühürlenir, sonra çift hatlı bir at arabasıyla Kadıköy'e getirilir, sokak sokak dağıtılırdı. O fiçı damacaneler, müşterilerin evlerindeki küplere boşaltılırdı. Sular parasını hemen almaz, kapının kenarındaki

köşeye tebeşirle bir çizgi çizer, aybaşında topluca alırlardı. Kadıköy Acıbadem Yokuşu'nun tepesinde boş bir arsa vardı, orada oyun oynardık. Yumurcaklık yapacağım ya, arabasını oraya bırakıp gitmiş bir sucu. Sen al o arabayı, çek yola. Nasıl çektim ben de bilemiyorum. O yokuşun başına getirdim ve oradan aşağı koyverdim. O atsız araba gümbür gümbür, deniz kıyısındaki caddeye, iki iskeleyi birleştiren caddeye kadar indi yukarıdan aşağıya. Baktım, oğlanlar uzaktan "Semavi kaç!" diye bağırarak beni uyarıyor ama kaçamadım, sucu beni yakaladı.

Dövdü mü?

Tabii. Kıcıma kıcıma şaplakları indirdi adam. Elinin altına kıstırdı beni. Babam da "Sen sucu arabalarına ne yapıyorsun?" diye azarladı. Babam çok sertti demiştim ya... Yine bir gün evde azmışım. Babam da emekli olmuş ve alaylı olup sertifika alacak kaptanlara evde nazari dersleri veriyor. Önünde haritalar, kafası meşgul. O zaman evin içi her zaman sıcak değil, bir tek odada soba yakılıyor ve herkes orada. Babam kızmış ve "Şimdi üzerindeki elbiseleri alır, seni çırılçıplak soyar ve dışarı atarım" dedi. Onun üzerine ben de kafamı kaldırıp "Pekâlâ üstümdekileri neden alıyorsun?" diyorum. "Onların parasını ben verdim, benim de ondan" diyor. "Pekâlâ sokağa attığın kimin?" diyorum.

Ne yanıt verdi babanız?

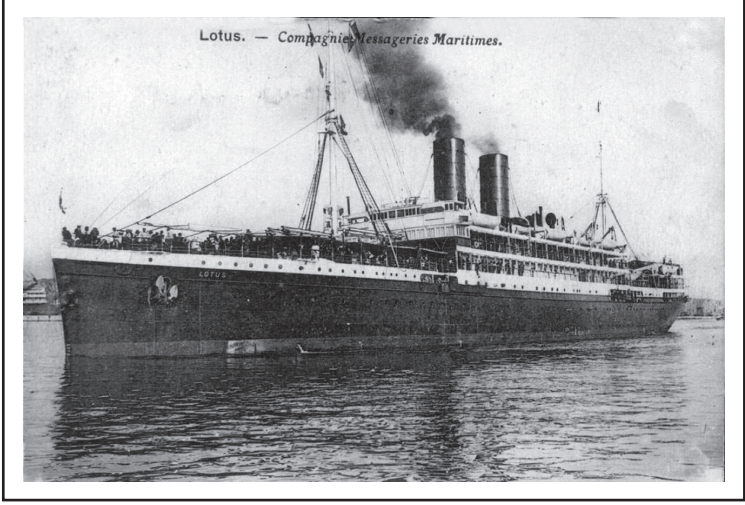
Buna ne cevap verilebilir... Diğer bir menkıbem; efendim, 1925-26 yıllarında Türkiye'de uluslararası hukuk bakımından önemli bir olay yaşandı. Eski bir Rus sahil güvenlik gemisi, topları çıkarıldık-tan sonra ticari gemiye çevrilmiş. O zamanlar arka arkaya harplerden çıkmış olan Türkiye perişan, fakir. Armatörlük Rum kökenli vatandaşların elinde. İlk defa bir Türk gemi almış, ismini de Bozkurt¹² koymuş. Akdeniz limanlarından aldığı öteberiyi İstanbul'da

12 Bozkurt-Lotus Davası: Fransız yolcu gemisi Lotus ve Türk kömür gemisi Bozkurt'un 2 Ağustos 1926'da Midilli açıklarında çarpışmasından sonra yaşanan uluslararası mahkeme süreci, Türk hukuk sisteminde iki geminin adıyla anıldı. sekiz Türk mürettebatın hayatını kaybettiği olay sonrasında, gemide kalan diğer Türk mürettebatı İstanbul'a taşıyan Lotus gemisinin nöbetçi subayı Fran-

satıyor. Süvarisi de Esra teyzemin kocası Hasan Kaptan enişte. Onlar da çocukları olmadığı için beni çok severlerdi. Ona zaten ben “Cici anne” ve “Kaptan baba” derdim, onlar da “Sen bizim evladımızsın” diye severlerdi beni. Soyadı yok o zamanlar. Bizim için çırpınırdılar âdeta. Hatta Sulh adında bir posta vapurunda çalışırken beni de yanına alarak 20 günlük bir deniz yolculuğuna çıkardı Kaptan baba. İstanbul’dan Batum’a, Karadeniz’deki tüm limanlara uğrayarak gittik. Aynı şekilde de geri döndük. Henüz 1929, çocuğum daha. Gayet neşeli, alaydan yetişme ama iyi bir denizci. Bozkurt’la Ege’de seyrederken, bir Fransız gemisiyle karşılaşılıyorlar. Vardiyadaki kaptan da uyumuş. Öyle tahmin ediliyor. Bizim enişte çarpışmadan önce Fransız gemisini görünce “Aaa, geliyor üzerimize” diyor ve bayılıyor. Ortasından doğru, Fransız gemisi Lotus çarpıyor buna. Gemi zaten çürük, ortasından iki ayrılıyor. Burun kısmı hemen batıyor, makina dairesinin bulunduğu arka kısım biraz daha su üstünde kalıyor. Sonra o da yavaş yavaş suya batıyor. “Kaptan baba” anlatırdı: “Gemiyle birlikte ben de suyun dibine iniyorum... Gece karanlığında denizde hiçbir şey görünmüyor. Birtakım teller etrafımı sarmış, kurtulamıyorum, nefes alamıyorum ve boyuna su yutuyorum. Bütün hayatım gözümün önünden film şeridi gibi geçiyor. Son bir kez ayak vuraşım, artık kendimi bırakacağım. Kendimi bir daha geriye atıyorum, ayağım bir tahtaya çarpıyor ve su yüzüne çıkıyorum. Batan geminin kamerasının üst kısmı kopmuş, denizin üstünde sal gibi duruyor. Bir denizci de ona sarılmış, bir yandan bana yardım etmeye çalışıyor bir yandan da “Bu gâvurlar şimdi bize yardım etmez” diye ağlıyor.”

Bozkurt batıyor ama Fransız Lotus’a bir şey olmuyor, denizdeki Türk gemicileri topluyor ve İstanbul’a dönüyor. Bozkurt’un bur-

sız Yardımcı Kaptan Demons ve Türk kaptan Hasan Bey tutuklandı. Fransızların “Uluslararası sulardaki Fransız Bayraklı bir geminin personelinin ancak Fransa’da yargılabileceği” itirazı üzerine Lahay Adalet Divanı’na taşınan dava, “Türkiye’nin Fransız Demons’u yargılamasının Lozan Antlaşması’na aykırı olmadığı” yönündeki kararla sonuçlandı. Türkiye’yi avukat olarak savunan ve Türkiye’nin uluslararası hukuktaki ilk başarılarından birine imza atan dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esad Bey’e de bu nedenle Atatürk tarafından “Bozkurt” soyadı verildi.

Lotus Gemisi

nundaki kamarada uyuyan personel, uykuda deniz dibine gidiyor. Olaya ilişkin Türk kaptanı da Fransız kaptanı da tutuklayıp Sultanahmet Cezaevi'ne atıyorlar. İki geminin Türk ve Fransız kaptanları cezaevinde ve o dönemde tutuklular yatacakları yer yatağını kendileri götürürdü. Zavallı Fransız kaptanın hiçbir şeyi yok. Zaten üçüncü kaptanmış ve kimsenin ilgilendiği de yok onunla. “Nerede olursa olsun denizcilerin de birbirine yardım prensibi” vardır. Lotus’un Fransız kaptanı için bizim evden cezaevine yatak gitti. O zaman araç falan da yok, Kadıköy’den Sultanahmet Cezaevi’ne sırtlanarak götürüldü. Gemi kazasına dair dava başlayınca, Fransızlar “Kapitülasyonlar var, bizi İstanbul’da yargılayamazsınız” diyerek itiraz ediyor ve dava Lahey Adalet Divanı’na gidiyor. Abdülhamid dönemi hukukçularından Mahmut Esad avukatlık yapıyor ve davayı Türkiye kazanıyor. Bu Türkiye’nin uluslararası alanda ilk büyük hukuk zaferi oluyor. Hatta olay İnkılap Tarihi kitaplarına bile giriyor o dönemde “Lotus ve Bozkurt davası” diye. Aynı zamanda bizim Galatasaray’ın öğretmeni olan ve zamparalığıyla ünlü bir Esad Mahmut var, kara yağız bir adam ve o da Karakurt soyadını alıyor. Bizim Mahmut Esad’a “Sizin adınız

gibi bir Esad Mahmut da var” denince, “O benim tersimdir” diyor. “Tersim” ne anlama geliyor, biliyorsunuz... Neyse, bu kaza hem Türkiye’de hem de geminin süvarisi olan “Kaptan baba” nedeniyle bizim aile içinde çok konuşuldu. O günlerden birinde, ben bizim evin oturma odasıyla sofa arasındaki iki kapının tokmaklarına ipi bağlamışım, salıncak yapmışım. Tabii üzerine oturunca iki kapı hızla açılıyor ve duvara çarparak üzerlerindeki buzlu camlar şangır şungur aşağıya iniyor. Bizimkiler “Ne oldu?” diye koşunca, benim yanıtım “Lotus ile Bozkurt çarpıştı!” oluyor.

Bu yanıt sizi dayaktan kurtarmış sanırım...

Evet. Günlerce konuşuldu, gülündü.

Çocukluğunuzdan hatırladığınız, tanık olduğunuz için sizi heyecanlandıran olaylar var mı hatıralarınızda?

Atatürk, İstiklal Harbi için 1919 yılında ayrıldıktan ancak yıllar sonra İstanbul’a geri dönebilmişti.¹³ Ankara’dan trenle İstanbul’a geleceği günler önceden haber alınmış ve biz de izlemeye gitmiş-tik. Atatürk, trenden indikten sonra istasyona serilen kırmızı halı üzerinde yürüyerek iskeledeki vapurla Dolmabahçe Sarayı’na geçmişti. Kırmızı halıdan yürürken de halkı selamladı ve ben de çocuk olarak merakla izlemiştim o anı. Demiryolları’nda yöneticilik yapan komşumuz sayesinde, Atatürk için Almanya’dan getirilen beyaz bir özel vagonun içini de gezme imkânım olmuştu. Özel bir yatak odası, muhteşem salonuyla resmen bir daire gibiydi. Şimdi Eskişehir’deymiş galiba ama ne durumda bilmem.

13 16 Mayıs 1919’da İstanbul’dan Bandırma gemisiyle müfettiş unvanıyla ayrılan Atatürk, 1 Temmuz 1927’de Reisi cumhur olarak geri döndü. Ankara’dan İzmit’e trenle, daha sonra Ertuğrul Yatı ile İstanbul Boğazi’na geldi. Atatürk’ü görmek için kıyıları dolduran kabalalık ve boğazda bekleyen tekneler, İstanbul’a olağanüstü günlerden birini yaşattı. Yabancı ülke temsilciliklerinin de katıldığı İstanbul ziyareti, dış dünyaya da “Atatürk’ün güçlü liderliği” olarak yansdı.